

Vendégmunkások vagy menekültek? (esettanulmány)

PAPP ÁRPÁD

Dolgozatom megírására az a szerencsés körülmény készített, hogy 1994 és 1995 nyarán egy vajdaságiakból álló vendégmunkás brigáddal dolgozhattam. Míg 1994-ben a hely kiválasztás véletlenszerű volt, addig 1995-ben már tudatos, módszerintelligens kidolgozott kutatási stratégia alapján történt.

Megfigyeléseim, tapasztalataim rögzítésére, a kérdés tárgyalására a hármas egység elvét használom, mely ez esetben:

- 1) A vajdasági vendégmunka előzményei és körülményei,
- 2) az esettanulmány,
- 3) a székelyföldi vendégmunkával történő összehasonlítás és lehetőségei bemutatásával történik.

A vajdasági vendégmunkásokkal foglalkozó esettanulmány bemutatása előtt néhány, a továbbiakban és a hasonló tematikájú feldolgozás során is gyakran használt fogalom körüljárására vállalkozom. A felsorolás nem tartalmazza a vendégmunkások vagy menekültek kapcsán felmerülő összes fogalmat, erre nem is törekedtem, inkább a köztudatban és a kutatás során leggyakrabban előforduló terminusok listáját, az általam értelmezett fogalmi rendszert jegyzem le röviden, a teljesség igénye nélkül. (A meghatározások rövidke, sok esetben hagynak kívánnivalót maguk után. Ez kényszerűség eredménye.)

Menekültek: a menekültek elvándorlását életük, szabadságuk vagy jólétük veszélyeztetettsége indokolja. Az elvándorlás gyors, a cél a legkritikább esetben határozott.

Kivándorlók: akik még megtervezhetik távozásuk körülményeit. (Előkészület, gondolkodási időt feltételező cselekvés.)

Bevándorlók: „A bevándorlás azt jelenti, hogy valaki egy bizonyos időre vagy végleg egy másik országban telepszik le. Ez a cselekmény alapvetően gazdasági indíttatású. Az emigráció politikai üldöztetés következménye, az exodus pedig egy nép, népcsoport tömeges menekülése szülőföldjéről. Okai szerteágazóak: mindezek együtt”¹

Gazdasági menekültek: gazdasági okokból, valamilyen hiányérzetből fakadó vágy (Ravenstein elképzelése) (elsősorban egzisztenciális) megoldására vándorlással válaszoló személyek.

Fekete munka: nem bejegyzett, adókötelezettség alá nem eső, illegális munkavállalás, amiből a munkaadó nagyobb, a munkás kevesebb, de kétségtelen haszonra tesz szert.

¹ Simon M. 1991. 88.

Vendégmunkás: saját mikrorégióján kívül dolgozó személy.

Mikrorégió: a mindennapi élet során használt tér, melynek középpontjában a lakóhely van.

Fentiek a leggyakrabban előforduló terminusok a vendégmunka-kutatás szókincsében.

A migrációkutatás módszertani előzményei

A vendégmunkásokkal foglalkozó kutatás az utóbbi évtizedekben a mozgások (legyenek azok egyéniek vagy csoportosak, kényszer vagy szabad elhatározás eredményei) vizsgálatának csak egy részét adja. Noha az emigrációkutatással nem azonos, továbbra is az annak premisszái vezetik: „Majdnem mindig abból indulnak ki, hogy a vendégmunkások hasonló akkulturációs és asszimilációs nyomás alatt állnak, mint mondjuk a menekültek és a kivándorlók.”²

A meghatározások, miszerint „a migráció legfontosabb oka a saját helyzeten való lendítés vágya”³, vagy akár az, hogy „a migráció az emberek területek közötti mozgását jelenti, országon belül vagy országok között, és alapvetően nincs különbség a belső és a nemzetközi migráció között”⁴ általánosítás szintjén is hagynak kívánnivalót maguk után.

Hasonlóképp megkérdőjelezhető a vonzó-taszító elmélet is, hisz csak az esemény megindulását követően írja le azt, valamint két háttérfeltételt tartalmaz: a legszegényebb társadalmak legszegényebbjei vesznek részt benne, és hogy a migráció e típusa a „globális egyenlőtlenség pusztta létéből, mintegy automatikusan keletkezik.”⁵ Az elmélet sok más kérdés mellett arra sem ad megnyugtató választ, hogy hasonlóan szegény országok miért nem válnak ugyancsak kibocsátó központokká.

Az ily módon kialakított hiánylista kikényszeríti az új módszertani megoldásokat. Ennek bemutatása és használata viszont túlnőné az esettanulmány kereteit. Ezért – tudomásul véve a hagyományos leírás előnyeit és hátrányait – az előzmények, az esettanulmány és az összehasonlítás részekre osztom a munkát a továbbiakban.

1.1. Az egzakt áttekintés megköveteli Vajdaság mint területi egység fennállásának, kereteinek említését: először 1849 és 1860 között, majd 1945 és 1989 között létezett a területre értendő, különböző szóösszetételben a „Vajdaság” terminus. Nincs szándékomban az időszakok elemzése, hiszen az időszakról könyvtárnyi irodalom gyűlt össze.

Amiért a már nem létező területi egység taglalásába bocsátkozom, az a gyakori említése, a köztudatban elfoglalt helye. A fogalom fennmaradásának és használatának több oka van, ezúttal csak kettőt emelek ki: a) a viszonylagos jólét integráló hatású volt időszakonként, illetve „mi és ti”-tudat kialakulásához vezetett. Ezt az

² Hettlage Varjas A.- Hettlage R. 1998. 59.

³ Bíró A. Z. 1994.19. értelmezi Ravensteint

⁴ Hárs A. 1992. 14 értelmezi Ravensteint.

⁵ Hárs Á. 1992 14. értelmezi Böröcz A.. Portes elképzeléseit

etnominiák meghonosodása is mutatja: pl. a múlt században a szerbiai köztudatban a „precsani”-megnevezés, vagy a „júgó”-fogalom a másik irányból. (Érdemes megjegyezni, hogy a meghatározások a tartománynál lényegesen nagyobb területre értenők. Az első a Dunától északra lakó szerbeket, a második a déli határtól délebbre lakókat jelölte.)

b) Az autonómia (1974-1989) eltörlésével kiváltott „nosztalgiahullám”, mely nemzetektől független.

Mindkét esetben megfigyelhető, hogy lényegében egy határozott „saját” csoportot definiálnak világosan az inkább homályos „másik” csoporttal szemben.

A vendégmunka előképei

A vizsgált csoport két, a Tiszához közel fekvő, nagyjából azonos, 3000 lélekszámú településről jött dolgozni Kanizsára. A területre jellemző, hogy a települések határai nem nagykiterjedésűek, a polarizáció nagygazda-kis földdel rendelkező, vagy földdel egyáltalán nem rendelkező zsellér relációban már régen lejátszódott, illetve a korábban szabad foglalkozással szerzett földek elaprózódása következtében a lakosság zömét kis- és törpebirtokosok, még nagyobb részben földnélküliek adták. A jelenség már a XIX. század közepén is tapasztalható volt, a későbbiek során pedig még nyilvánvalóbbá vált.

Ennek eredményeit a bő évszázaddal később rögzített statisztikai kimutatások elemzése is mutatják: „1976-ban a Vajdaság lakosságának 37,8%-a, az aktív népesség 44,2%-a a mezőgazdasági termelésből élt... A Tisza-menti településeken a mezőgazdasági háztartások 26%-a föld nélküli, (Kishegyesen 35,3 %), s 4 holdnál kevesebb földje van a mezőgazdasági foglalkozásúak 51%-ának. A gazdaságok kétharmadában átlagosan 1,3 hektárt művelnek, minden második földműves idősebb 50 évesnél, minden harmadik 60 évesnél (...) A magyarok lakta Észak-Bácskában ezeknek a törpebirtokoknak a száma egyre emelkedik (...) a nagy magyar-lakta mezővárosok – a két Kanizsa, a két Becse, Zenta, Topolya – fejlődése megállt, ipari létesítmények híján nem tudják felszívni a munkát kereső helyi és környékbeli fiatalokat.”⁶

A fejlődésbe csak közvetetten, illetve be nem kapcsolódó települések tehát a birtok-elaprózódás útját járták. Másik korántsem elhanyagolható tényező a táj viszonylagos túlnépesedettsége, amiről már korábbi időszakban is vannak feljegyzéseink.

a) Az ilyen módon felszabaduló személyek megélhetését már a múlt század folyamán másutt, a századfordulón virágkorát élő Szabadkán vagy a közelebb fekvő mezővárosokban, Magyarkanizsán vagy Zentán nyújtott munkák biztosították. Ez a nők számára a cselédség, a férfiak számára a szolgálás intézményét jelentette. A szájhagyomány a két település specifikus kereseti forrásait is rögzítette: ezek szerint Adorján kis parcellákat birtokló parasztjai a két világháború között dohányt termesztettek, ez állami monopólium volt, így ennek kijátszása számos előnnyel

⁶ Arday L. 1988. 272.

járt. Értékesítése nem a településen történt, ami mobilitásra adott módot. Oromhegyes helység állattartással foglalkozva és a tanyai gazdaságok munkaerejét adva boldogult.⁷

Időben ezt megelőzte a XIX. század közepén kezdődő folyószabályozásokon a másik, jövedelmezőbb kereseti lehetőség: a kubikosmunka. A Kanizsa környéki szegényparasztok még századunk ötvenes éveiben is a bérmunka ilyen formáját választották.

A második világháború utáni földosztás (mely elvileg ugyan nem volt diszkriminatív) újból csak legfőljebb 4 holdas földdarabokhoz juttatta az igénylőket. A határ kiterjedése, ennek függvényében a felosztható parcellák száma és a viszonylagos túlnépesedtség azonban továbbra is fenntartott, vagy újraélesztett bizonyos vándormunka-típusokat.

A kubikosság újbóli virágzása a 45 utáni időszakra tehető: az állami építkezések földmunkáit végezték a gyalog- és kordés-kubikosok. Az állami vállalatok részéről újjáépítendő városok délen (Skoplje, Belgrád, Nis) voltak. Ide a segédmunkássá vedlett kubikosok kerültek, míg hagyományos módszerrel (kordé és talicska) legfeljebb a tartomány egyes részein folyó munkálatoknál találhatók Tisza-mentiek.

b) Ez az életforma, akárcsak a hatvanas évek végén a Német Szövetségi Köztársaságban történő munkavállalás tartós távollétet jelentett az otthonról.

Méreteire jellemző, hogy: „A fogyás másik alapvető oka a nyugati munkavállalás és végleges megtelepedés lehetősége. Újabb adatok hiányában csak azt mondhatjuk, hogy a hatvanas évek végén a Vajdaság lakosságának 1/5-ét kitevő magyarság adta a kivándorlók 2/3-át (évente 2000 fő), s ez megegyezik a természetes szaporulattal.”⁸ Az említett időszakra jellemző a Tisza-mente egyes településeinek viszonylag gyors és látványos gazdasági fellendülése. A vendégmunkán megkerezett pénzt az otthoni munkavégzés korszerűsítésére és presztízsértékű, látványos fogyasztásra fordítják (méretükben és stílusukban a munkaadók házaihoz hasonló épületek emelése, korszerű gépek vásárlása a remélhetően akadálytalan, nyugati típusú termelés reményében. A nyugati vendégmunkán már szakmailag képzett személyek vettek részt (kőművesek, asztalosok, ácsok stb.) A kapcsolatháló kialakulását illetően csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk.

c) A legutóbbi vendégmunkás-hullámot az 1991-ben kitört polgárháború miatt fellépő gazdasági leépülés ösztönözte. Az esetek többségében a célország Magyarországgal volt és maradt. Abban reménykedve, hogy csak rövid ideig tartó konfliktusról van szó, nem szándékoztak „messzebb” menni. Ez az idő múlásával nem változott.

Azok, akik hosszantartó tervezés után hagyták el hazájukat, Magyarországot vélhetően letelepedés és/vagy átutazás céljából választották. Nem azonosak az

⁷ A dohánytermesztés már előtte is jellegzetessége a falunak, hiszen a múlt századi leírások is „Tisza mellett fekvő dohánytermesztő telep...”-ként említik, míg a másik „szállási telep...szállások, vagyis szabadbani lakházak gazdasági épületekkel, melyek mintegy ötszázra mennek.” (Popovits György jegyző leírása, 1864-ből) Üzenet, 1993. 475.

⁸ Arday L. 1988. 269.

általunk vizsgált csoporttal az átutazók, mivel inkább a dél-észak (találhatóbb volna a kelet-nyugat) típusú „brain-drain” jelenségkörbe, annak vonzáskörzetébe tartoznak.

Akár azt is mondhatnánk, hogy a régió lakosai „örökölték” a mobilitásra való hajlamot, de ez esetben a látszólagos jólét mögött meghúzódó megoldatlan gazdasági problémák jelentik a kiváltó okot, és ezek sajnos csak növekedtek.

Ugyancsak ellentmond feltételezésünknek az az általánosan elterjedt elképzelés, mely szerint a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság a legkevésbé mobil, de mint azt leszögeztük, nem a földdel rendelkezők jelentették elsősorban a vendégmunkások derékhadát.

Összefoglalva a három időszakot, a következőket emelném ki:

a) a folyószabályozások és más nagyszabású állami vállalkozások (földmunkák) a földet nem, vagy minimális mennyiségben bíró személyek mozgását indították el. Lokális szinten a kisebb mozgás is elképzelhető (cselédek, szolgálók). Periodikus, de tartós távollét jellemzi. Ide sorolhatók a napjainkban is építkezésen dolgozó, kéthetente-havonta hazautazó „terénese” is. (Építkezéseken dolgozó, huzamosabb időt otthonuktól távol töltő személyek.)

b) A nyugatra irányuló munkavállalás államilag szervezett, résztvevői már szakképzett és felszakképzett emberek, egész évben külföldön dolgoznak, csak ünnepekre térnek haza.

c) A polgárháború ideje alatt már az állami vállalatok „technológiai feleslege” is külföldi munkavállalóvá válik. Mellettük jelentkezik még a mezőgazdaságban nélkülözhető személyek nagy hányada.

1.2. A gazdasági migráció területi eloszlása, ennek hatása a népcsoportok belső rétegzettségének alakulására.

Jugoszlávia munkaképes lakosságának tekintélyes hányada a hatvanas évektől (pontosan a nagy nyugati toborzásoknak köszönhetően) külföldi vendégmunkából élt, az ilyen célból történő elvándorlás nagyrégiókban gondolkodva inkább a néhai ország központi részére volt jellemző.⁹ A már felidézett hetvenes években számuk megnövekedett a nyugati országokban¹⁰, a kedvező munkafeltételek következményeként.

⁹ Az általam használt forrás 1971 és 1981 között dolgozza fel a a községek emigrációs és imigrációs tendenciáit. A térképről (és az előtte közölt táblázatból) leolvashatóvá válik Bosznia és Hercegovina rendkívül magas, illetve Szlovénia alacsony részvétele a vándorlásban. A feldolgozás nem tér ki külön a külföldi és közszéki migrációra, a tendencia viszont jól kivehető: az ország tengelye alatt elhelyezkedő, infrastruktúrával és iparral alig rendelkező, elsősorban önellátásra berendezkedett községek a fejlettebb északi, valamint a köztársasági székhelyek körzetébe irányítják munkaerő-feleslegüket, vagy szerencsésebb esetben külföldre. Közel negyed évszázados adatokat aktualizálok, látszólag tévesen. A más helyen történő munkavállalás kiváltó okainak megszüntetésére viszont igazából sem régen, sem ma nem voltak meg a kellő feltételek. Amíg az áramlásnak meglesznek a feltételei (ld. munkaerőfelesleg és hely a befogadásra), addig számottevő változás sem igazán várható. 1991-től a menekülés lesz a terület jellemző mozgásformája, ami nem azonos fajsúlyú a vendégmunkával. Breznik D. 1991. 33.

¹⁰ Természetesen nem olyan mértékben, mint pl. a török vendégmunkásoké. Mindenesetre tanulsággal szolgálhatnak az erre vonatkozó adatok: „hivatalos német adatok szerint a török vendégmunkások (és családtagjaik) száma Németországban 1961-ben 6700 volt, (a külföldiek 1 %-a), 1970-ben

Ennek (is) tulajdonítható, hogy a Vajdaságot, az ipari központokat leszámítva (Újvidék, Nagybecskerek és Szabadka), az 1971-1981-es időszakban az elvándorlás-emigráció jellemezte (ez a be- és kivándorlás különbsége! A jelenség nemzeti-ségi eloszlására már korábban utaltam.)

2.1. A migrációban résztvevő gazdasági személyek és a vendégmunkások.

A migrációban résztvevő személyek, ha feltételezhetően huzamosabb ideig szándékoznak választott országban tartózkodni, ennek érdekében adaptálódnak is. A vendégmunkás ezzel szemben nem szándékozik a munkaadó társadalmával azonosulni, integrálódni. A vendégmunkás inkább kívülálló, mert tudja, hogy jelenléte időszakos. Köztisztviselőként létezik, térben a befogadónál, lélekben otthon van.

Munkát ugyanakkor mások is vállalnak: míg a Vajdaságból származó munkások kikerülhetnek a menedékesek és menekültek, és nemcsak a hivatalosan vendégmunka-engedéllyel rendelkezők köréből is. Feltételezhetően többezres a feketén munkát vállalók száma is.

2.2. A vállalkozás lehetősége és talaja Magyarországon. A rendszerváltás és a „menekültek” struktúrája.

A vajdaságiak első hulláma (a polgárháborút megelőző időszakban: 1989-91) nem menekült, rájuk a kivándorló kifejezés felel meg.

Ők alapítják meg a később helyzeti előnnyel (tőkével) rendelkező vállalatokat, kft-eket, bt-eket. A hiánypótló, illetve tercier szektorban találnak megfelelő talajra.

A polgárháború közvetett és közvetlen veszélye elől menekülők és menedékesek már kevesebb tőkével, gyakran az otthoni kapcsolatokra támaszkodva jutnak át és lelnek munkahelyre.

A válság állandósodása után érkeznek a tőkével nem rendelkező, gyakorlatilag vendégmunkásnak tekinthető személyek. A második csoport is tartalmaz ilyen elemeket. Egységes jellemvonásuk, hogy az otthoni ingatlant semmi esetben sem, vagy csak ritkán értékesítik, így a visszatérés lehetősége számukra még nyitott.

Az esettanulmány

Egy önálló jogi személyként működő intézmény úgy döntött, hogy aktuális munkálatainak elvégzésére, az eddigi gyakorlattal szakítva, a helyi munkanélküliekből toborzott segédmunkás gárda helyett a munkás-szervezés feladatát egy-két, Magyarországon már bejelentett betéti társaságra bízta.

Az ő feladatuk a megbízható munkaerő kiválogatása, másrészt a munka biztosítása. Ha a munka „jó”, a munkások elégedettek, a munkaadó is elégedett. A szerződést aláíró személynek az első lépést kivéve (határozat) jelenléte csupán szimbolikus. A terepen már a munkavezető mindenkori elképzeléseinek kell megvalósulnia.

429400 (16,5%), 1987-ben 1453100 (34,3%), 1990-ben 1675900 (32%), 1992-ben 1855000 (az összes külföldi 40,9%-a).” Fekete I. 1993. 35.

A munkát kizárólag munkavállalási engedéllyel rendelkező személyek végeztetik, amit a meglepetésszerű igazoltatások is indokoltta tesznek. Ha egy telep „rendben van”, ott nem tartanak rajtaütésszerű ellenőrzést, ellenkező esetben gyakran. A jóhírű munkahelyen alkalmazott módszer lehet az időszakonként elvégzendő otthoni munka idejére ajánlott „csere” bevetése. Ez olyan személyt jelent, aki időszakosan beugorhat az őt ajánló személy helyére, ha annak otthon van halaszthatatlan feladata. Az ilyen személy ritkán rendelkezik munkavállalási engedéllyel, mivel jelenléte legjobb esetben is csak kényelmes lehet. A munkaadó és munkáltató ilyen esetekkel nem foglalkozik, mert elsődleges érdekük a munka gördülékenységének fenntartása.

A szavatosság a munkaadó betéti társaság, a munkáltató vele köt szerződést. A szerződés során a munkáltató megállapodik a btt-vel a fizetendő bérben, amit a megállapodás szerinti időszakokban a betéti társaság számára átutal. Ebből fizetik ki a munkásokat, a tizenegy napos turnus második szerdáján.

A tizenegy napos munkahét kialakulásában döntő tényező volt az otthoni munkák elvégzésére fordítható hosszabb idő, hiszen az utazással elvesztett idő ötnapos munkahét esetén kétszeres. (Az ötnapos munkahét 1994-ben volt megfigyelhető, amikor a brigád tagjai kivétel nélkül saját személygépkocsival érkeztek és mentek haza, hazautazásuk költségeit az utazások alkalmával átcsempészhető benzin értékesítése fedezte.) A munkások ennek fejében tizenkét-tizenhárom órát dolgoznak. Ez jó, mert nem marad idő, sem erő a megkeresett pénz elköltésére.

Az otthoni és a pihenésre szánt időt szórakozással is eltölthetik, ami ilyenkor a szórakozóhelyek látogatásából áll és a látványos, pazarló fogyasztás jellemzi. Leginkább 16-30 éves nőtlen fiatalok vesznek részt benne.

A közvetítők, a két település lokális centrumából, K.-ról (Kanizsa) kerültek Magyarországra, bejegyzett betéti társaságként működnek. Kapcsolataik révén a lehetséges munkák helyével és feltételeivel ismerkednek meg, majd azokat a majdan szerveződő vagy már meglévő csoport elé tárják. Megegyeznek a bérben, majd ennek egy részét fizetik ki órabér formájában a munkásoknak, a fennmaradó összeg a felmerülő költségek fedezésére szolgál (szállás, élelem, fürdés, betegbiztosítás).

Az év folyamán egyre gyakrabban lehetett hallani fizetésemelési igényről-követelésről, és ennek megtagadása utáni elégedetlenségről. A munkások abbéli vágyukban, hogy legalább a szomszédos, gyakran feketemunkát végző munkacsoport bérét elérjék, nemritkán az étkezési pénzt kérték el, ami eredetileg egyben befizetett összeg volt a kifőzdében, ahol étkeztetésük szervezett formában folyt. Bizonyára az egyenlő feltételek mellett sem egyenlő fizetések kompenzálására törekedtek így. Oszthatjuk a véleményt, miszerint nem kizárólag a pénzszerezés, hanem ennek mögöttes tartalma vezérel, hiszen: „...a vendégmunka vállalása a falu életében a társadalmi versengés egy formája... A munkavállalással megszerezhető keresetnek a közvetlen felhasználás mellett identitás fenntartó, identitás termelő és társadalomépitő szerepét emeljük ki.”¹¹

---

¹¹ Oláh S. 1994. 17.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kínálkozó összehasonlítási lehetőséget, ami a ma működő betéti társaság és a hajdani kubikosmunkát megszervező „bandagazda” között mutatkozik: szóbeli közlésekben is elevenen él a bandagazda alakja, aki munkát szerzett, a bandákat alakította, a vele kialakított bért fizette, gondoskodott munkásairól, vagy elbocsátotta őket. Hely- és emberismerete, valamint találékony-sága emelte erre a posztra, ahol már helyette is dolgoztak, az ő részét is kihordták.

A vizsgált csoport nem választott vezetőt (még ha ilyen mindig is létezik „primus inter pares” elv alapján). A szerepet a közvetítő foglalja el munkaszervezői jogánál fogva.

A vizsgálat ideje alatt viszonylag kis területen két betéti társaság munkásai is dolgoztak, gyakorlatilag azonos településekről toborozva munkásaikat. A toborzás ajánlás segítségével is történhet, mikor a már elismert, régóta dolgozó munkás ismerősét, rokonát segíti munkához. 1994-ben apa és fia, 1995-ben sógorok dolgoztak együtt.

A körülmények további, rövid elemzését a székelyföldi kutatások szempontjai szerint végeztem. Ezt közérthetőségük és a kompatibilitás szándéka indokolta.

A vizsgált húszas csoportban négy személy tartózkodott egész évben Magyarországon, ők előzőleg menekültekként voltak nyilvántartva, visszatérésük ezért akadályokba ütközhetett. Családot nem alapítottak, vagy az időközben felbomlott.

– A tavasztól őszi dolgozók csoportját olyan személyek alkották (nyolcan), akik télen erdővágással, nyáron orvhalászattal foglalkoztak. E tevékenységek a gyári munka mellett is végezheték, miután kényszerszabadságra küldték a csoport tagjait. Otthon helyettesíthetők voltak, a családtagok elvégezték az egyébként rájuk eső munkát.

– Többször léptek ki azok a fiatalok, akik önálló gazdasággal még nem rendelkeztek (hatan), akiknek erejét a szülők még nélkülözni tudták.

– Az állami alkalmazottak (diákok) ketten voltak, erősen behatárolt idővel. Csak a vakációjukat tölthették itt.

A személyes motivációk sorában a pénz az első, amiből a) látványos fogyasztás lesz. Ez élesen szembehelyezhető a b) tartalékoló és befektető felhasználással. Csak rövid ideig tűnhet befektetésnek az a cél, hogy „szép nagy motort” vásároljon a tizennyolc éves legény. A földdel, családdal nem rendelkezők nem is szándékoznak befektetni, inkább a látványos fogyasztást választják, ellentétben a föld megműveléséért, a család fenntartásáért vendégmunkát vállalókkal. Ez utóbbiak hasonlóan leginkább a hatvanas években külföldi vendégmunkát vállalók csoportjára.

A két egyetemi hallgatót kivéve az itt dolgozó fiatalok nagyjából általános iskolai végzettséggel rendelkeztek, míg a munkán középkorostályt képviselők betanított vagy szakképzett munkások voltak. Ők már előző munkatapasztalattal rendelkeztek az állami vállalatok valamelyikéből.

Ebédnél, szünetben, az A helységből jöttek tüntetőleg külön ültek, nem szándékozáva maguk közé engedni mást. A szállásukon kizárólag ők hatan laktak. Így kompakt, megbonthatatlan egész benyomását adták. Munka során is törekedtek a csoportban maradásra. Ennek függvényében jöttek létre a csoportok-klikkek, amit a

„szivacsok” és „filléresek” nevek jeleztek. (Ezek bizonyos tulajdonságok sarkításával létrejött elnevezések.)

3.1. Mit tudunk a Székelyföld vendégmunkásairól?

Az elemzések arra utalnak, hogy a székely vendégmunkások a befogadó ország munkaerőpiacán a marginális munkaerőt alkotják. Rugalmasság, olcsóság, mozgékonyság, másfelől kiszolgáltatottság, igénytelenség, alacsony képzettség jellemzik őket.

„Az ipari társadalomban mindig létezik egy sor olyan állás, melyeket a hazai munkások egyáltalán nem, vagy csak rendkívül kiszolgáltatott helyzetükben fogadnak el.”¹² (Ide tartozik a kvalifikálatlan ipari munka, alacsonyabb szintű szolgáltatások stb.) Ennek kiszolgálására a hazai marginális és a külföldi vendégmunkás az alkalmazott leginkább, de a vendégmunkás sokkal rugalmasabb és gyorsabban alkalmazkodik a piaci igényekhez. Emlékeztetőül: a munkavállalási engedélyek ágazatonkénti felbontásában a román állampolgárságúak 29%-a az iparban, 40%-uk az építőiparban dolgozott.

A székelyföldi vendégmunka tervezése lokális keretekben folyik, esetleg távolabbi rokoni szálak is közrejátszanak, az adminisztráció szerepe jelentéktelen. A „kilépés” időszakos jellegű, rendszerint a férfi vállalja, a családi életvitel és gazdaság megalapozása vagy megerősítése céljából. A csoportok életkor, társadalmi rang, szociális helyzet szerint szerveződnek típusokba.

A Székelyföldről (a kimutatásokban Románia) Magyarországra irányuló migráció a hivatalos kimutatásokban három csoportot alkot: a munkavállalási engedéllyel rendelkezőkét, a bevándoroltakét és a menekültekét. Az országos felmérés alapján (1991-vel bezáruló időszak) a főváros és Pest megye, valamint az iparosodott Nyugat-Magyarország a munkavállalók 90 %-át, A főváros és Pest megye, illetve a keleti megyék a bevándoroltak 60 %-át, míg Budapest és a megye, majd a keleti megyék a menekültek 90%-át jegyezte fel területén. Míg a bevándorlók 35%-a, addig a menekültek 15%-a szellemi foglalkozású.

3.2. Mindennek tükrében mit mondhatunk a vajdasági vendégmunkásokról?

Pontos felmérések és azok kiértékelése nélkül keveset, illetve csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Egyetlen esettanulmány pedig nem tűzheti ki célul a komplex jelenség teljes rögzítését, legfeljebb megkísérélheti azt.

Ezért szóljunk a végül már toposzá váló megállapításokról: a vajdasági áttelepülni vágyók a déli határ közelében, illetve a Duna–Tisza közötti területen és a fővárosban tartózkodnak legnagyobb számban, míg a vendégmunkát vállalók (ha még gyakori hazautazással is párosul) a távolság(közelség) függvényében gondolkodnak. Ebben tehát nem mutatható ki lényeges különbség az erdélyi és vajdasági vendégmunka között. Az esettanulmányban vizsgáltak is mindössze száz kilométeres távolságon belül dolgoztak.

A vendégmunkások (vajdasági példák során) a szezonális, „jól fizető” munkákra vállalkoztak. Nem tekinthetjük más jellegűnek az erdélyiek 40%-át foglalkoztató építőipari tevékenységet sem.

---

¹² Hársd Á. 1992. 19 idézi M. Piore-t

A vendégmunkások rugalmasabbak, gyorsabban alkalmazkodnak a feltételekhez, fegyelmezettebbek, legalábbis önmagukról ezt az elképzelést tartják fenn.

Az esettanulmány, valamint a már elvégzett, vagy folyamatban lévő székelyföldi migráció-kutatás egymás melletti bemutatása természetesen nem adhat választ minden kérdésünkre. A példát kiragadottnak tekinthetjük, de működési mechanizmusukat tekintve karakterisztikusnak tűnnek.

A címben feltett kérdésre – vendégmunkásokról vagy menekültekről van szó – első megközelítésben egyértelműen a vendégmunka mellett dönthetünk. Hogy a két vizsgálati lehetőség (szinkron és diakron) kínálókozó példáit nem emeltem be az összehasonlításba (hadd említsem a legelsőt, a summásság intézményét), a kérdés szövevényességére, összetettségére világít rá.

Az esettanulmány célja egy specifikus körülményekkel (politikai-gazdasági helyzet labilitása, régi gazdasági kapcsolatok újbóli felépítése stb.) határolt jelenség bemutatása volt. Eredményei, megállapításai ilyen értelemben nem általánosíthatók. Mégis olyan jegyeket hordoznak, melyek alapján a migrációs tendencia kikövetkeztethető belőle, pontosabban indokoltnak tarthatjuk a vendégmunkát.

Az előttünk, közelünkben lejátszódó folyamat részletes rögzítése folyamatban van. A vizsgálat, módszertani kiforratlansága, kísérleti jellege ellenére, jelzésértékű lehet.

IRODALOM

ARDAY LAJOS

- 1988 Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Medvetánc könyvek. 265-293.

BÍRÓ A. ZOLTÁN

- 1994 Adalékok a vándorló ember ikonográfiájához (Migrációs folyamatok a Székelyföldön. (1985-1989). In: Sík Endre-Tóth Judit (szerk): Jönnek? Mennek? Maradnak?

BREZNIK DUŠAN

- 1991 Stanovništvo Jugoslavije. Chronos. Zagreb.

FEKETE ISTVÁN

- 1993 Gyertyaoltás kalapáccsal. HVG 24.sz. június 12. 35.évf. 2.sz. 58-88.

HÁRS ÁGNES

- 1991 A nemzetközi migráció: kihívás az emberiség számára. Európa Fórum. 1. évf. 2.sz. 139-148.
1992 A vendégmunkás a legállandóbb. Beszélő. 1992. február 29. 9.sz. 26.
1992 Migráció és munkaerőpiac. In: Sík Endre (szerk.): Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók. MTA Politikai Tudományok Intézetének Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. 9-23.

HETTLAGE VARJAS, ANDREA–HETTLAGE, ROBERT

- 1988 Kulturális köztesvilágok: Etnikumot alkotnak-e a vendégmunkások? In: Szociológiai Figyelő IV. évf. 2.sz. 58-88. ELTE Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ.

OLÁH SÁNDOR

- 1994 Egy székely falu vendégmunkás potenciálja (1990-1993). In: Jönnék? Mennek? Maradnak? MTA Politikai tudományok Intézetének Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. 9-19.

SIMON MÁRIA

- 1991 Bevándorlók és befogadók francia földön. Társadalmi Szemle. 1991. I. 87-93.

SZAKÁTS MARA

- 1995 Az Erdélyből áttelepült magyarok társadalmi integrációja. Társadalmi Szemle 1995. 5. sz. 69-80.

Gastarbeiter oder Flüchtlinge?

ÁRPÁD PAPP

Der Verfasser untersuchte mit einer Methode der Sozialanthropologie – der internen Beobachtung – die Bedingungen der Arbeitnehmerseite einer kleinen Gastarbeitergruppe, die sich 1994-95 in zwei Dörfern der Wojwodine (Jugoslawien) gebildet hatte. Im Artikel werden die Belege der empirischen Materialsammlung publiziert.

Die im Titel gestellte Frage zu beantworten wäre angesichts der wenigen Daten und mangels entsprechenden Vergleichsmaterials noch etwas verfrüht. In erster Annäherung hält der Verfasser die im Ausland arbeitenden Ungarn aus Jugoslawien für Gastarbeiter.